

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД НА ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ

Аносенков А. А.

Проголошені Конституцією України права і свободи людини й громадянина не завжди можуть реалізуватися без втручання органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, без створення необхідних умов їх використання. У системі правового гарантування прав і свобод людини та громадянина особливе місце посідає адміністративне право як сукупність правових норм, що регулюють, з метою реалізації завдань і функцій держави, суспільні відносини управлінського характеру та відповідальності, що формуються у сфері виконавчої влади.

Право громадян на вільний вибір місця проживання є рушійним елементом міграційних процесів, адже значене право обумовлює переселення людей з одного місця на інше. У свою чергу, міграційна сфера є досить об'ємною, а виходячи з того, що в нашому суспільстві формується правова держава, питання забезпечення прав людини й громадянина завжди будуть носити актуальний характер.

Ключові слова: свобода пересування, вільний вибір місця проживання, Конституція України, права і свободи людини й громадянина, органи виконавчої влади, захист прав і свобод, адміністративне право.

Провозглашенные Конституцией Украины права и свободы человека и гражданина не всегда могут реализоваться без вмешательства органов исполнительной власти и местного самоуправления, без создания необходимых условий их использования. В системе правового обеспечения прав и свобод человека и гражданина особое место занимает административное право как совокупность правовых норм, регулирующих, в целях реализации задач и функций государства, общественные отношения управленческого характера и ответственности, которые формируются в сфере исполнительной власти.

Право граждан на свободный выбор места жительства является движущим элементом миграционных процессов, ведь указанное право обуславливает переселение людей из одного места на другое. В свою очередь, миграционная сфера является достаточно объемной, а исходя из того, что в нашем обществе формируется правовое государство, вопросы обеспечения прав человека и гражданина всегда будут носить актуальный характер.

Ключевые слова: свобода передвижения, свободный выбор места жительства, Конституция Украины, права и свободы человека и гражданина, органы исполнительной власти, защита прав и свобод, административное право.

Proclaimed by the Constitution of Ukraine the rights and freedoms of man and citizen may not always be realized without interference by the executive authorities and local self-government, without creating the necessary conditions for their use. In the legal system to guarantee the rights and freedoms of man and citizen occupies a special place

administrative law as body of law governing, in order to achieve the objectives and functions of the state, public relations and managerial accountability formed in the executive branch.

The right to free choice of residence is the driving element of migration, because this right leads to migration of people from one place to another. In turn, migration is quite voluminous and based on the fact that our society is formed rule of law, the issue of human and civil rights will always carry the actual character.

Key words: freedom of movement, choice of residence, the Constitution of Ukraine, the rights and freedoms of man and citizen, the executive authorities, rights and liberties, administrative law.

Завданням правової держави є служіння інтересам людини й громадянина. І тут першочергове значення мають норми міжнародного права, які повинні використовуватись у національному законодавстві, що має імплементувати вимоги таких норм. Наприклад, підсумковий документ Віденської зустрічі країн-представників держав-учасників наради з безпеки і співробітництва в Європі проголошує: "Держави, які підписали документ, визнають, що всі громадянські, політичні, соціальні, культурні й інші права та свободи мають першочергове значення й повинні повністю здійснюватися всіма належними засобами. У цьому зв'язку вони будуть удосконалювати свої закони, адміністративні правила та політику у сфері громадських, політичних, економічних, культурних та інших прав людини й основних свобод і застосовувати їх на практиці з тим, щоб гарантувати ефективно здійснення цих прав і свобод" [1, 11].

Метою статті є дослідження ролі в житті людини й громадянина прав і свобод на пересування й вільний вибір місця проживання, визначення способів їх забезпечення органами виконавчої влади й іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин.

Держава визнається правовою лише в разі, коли вона здійснює властиві їй функції з метою реалізації соціальних прав особистостей [2, 60].

Масштаби визнання захищеності прав і свобод громадян у державі обумовлюється типом її соціально-економічної організації, ступенем соціального розвитку, гуманізації та демократизації [3, 5].

Права і свободи людини й громадянина вважалися соціальною цінністю ще з історичних часів. Нормативні акти різних років, починаючи зі стародавнього Риму й закінчуючи сучасними роками, логічно пов'язані між собою.

Правова держава є результатом розвитку громадянського суспільства. Для України такий шлях еволюційного розвитку в 1917 році був порушений, у результаті чого не визнавалися ані ідеї правової держави, ані громадянського суспільства, а натомість - була розбудована найбільша у світі тоталітарна імперія, в якій Україна мала принизливий для одної з найбільших європейських націй статус провінції.

Ставши на шлях державного відродження, інтеграції

у світове співтовариство, наша держава формує власні підходи до взаємодії суспільства й держави. Конституція України [4] чітко визначила пріоритети такого шляху, проголосивши нашу державу демократичною, правовою, соціальною.

Права і свободи людини й громадянина класифікуються за різними підставами. Залежно від суб'єкта їх класифікують на права людини та права громадянина; за черговістю їх включення до Конституції й міжнародно-правових документів вони поділяються на права першого, другого та третього положення; за генезою - на природні (природжені) та похідні від них; за видом суб'єкта - на індивідуальні й колективні; за ступенем їх абсолютизації - на такі, що підлягають обмеженню, і такі, що законодавчому обмеженню не підлягають; за характером утворення - на основні та додаткові [5, 93].

Одним найбільш важливим для з'ясування критерієм класифікації прав і свобод людини й громадянина є їх зміст. За змістом права і свободи людини й громадянина певні автори ділять по-різному. Наприклад, С.Л. Лисенков називає особисті права і свободи; політичні права і свободи; соціально-економічні права і свободи; соціально-культурні права і свободи [6, 55]. І.Л. Бородін виділяє п'ять груп: а) громадянські права та свободи; б) політичні права та свободи; в) соціальні права та свободи; г) економічні права та свободи; д) культурні права та свободи [3, 22]. В.В. Кравченко дає тричленну класифікацію прав і свобод людини й громадянина, він називає особисті або громадянські права і свободи; політичні права і свободи; економічні, соціальні та культурні права і свободи [5, 91]. О.Г. Кушніренко і Т.М. Слінько крім індивідуальних прав і свобод громадян виділяють ще колективні права та свободи людини й громадянина [7, 15].

Найдетальнішу класифікацію прав і свобод людини й громадянина, що закріплені в розділі другому Конституції України від 28 червня 1996 р., дають А.М. Колодій і А.Ю. Олійник. Вони поділяють їх на вісім груп - це фізичні, політичні, соціальні, економічні, сімейні, культурні, особисті права [8, 167]. Як бачимо, поряд з відомими з іншої юридичної літератури груп прав у цій класифікації виділені фізичні права, які розглядаються як можливості людей, що характеризують їх фізичне й біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних і деяких інших потреб, економічні права, що розглядаються авторами як можливість людини й громадянина мати безпечне економічне середовище й сімейні права та можливості людини й громадянина вільно розпоряджатися собою в сімейних правовідносинах [8, 169].

Аналіз наведених класифікацій дає можливість відносити право на свободу пересування й вільний вибір місця проживання, у разі поділу їх на три, чотири чи п'ять груп, до особистих прав і свобод. Адже свобода вільного пересування має першочергове значення для розвитку особистості, з нею пов'язані такі елементи її розвитку, як навчання, лікування, працевлаштування тощо.

Виходячи з класифікації прав і свобод за різними критеріями, можна сказати, що залежно від суб'єкта класифікації, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України є неподільними як щодо людини, так і громадянина. Один і другий суб'єкт правовідносин користується цим правом. Адже стаття 33 Конституції України гарантує ці права й свободи кожному, тобто і громадянину України, і іноземцю, і особі без громадянства, і це також витікає зі статті 12 міжнародного пакту про громадянські та по-

літичні права, прийнятого й відкритого для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 року, ратифікованої Україною 19 жовтня 1973 року, де записано: "1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у місцях цієї території, право на вільне пересування й свобода вибору місця проживання. 2. Кожна людина має право залишити будь-яку країну, включаючи свою власну" [9, 16]. За черговістю включення до Конституції й міжнародно-правових документів досліджувані права й свободи є першочерговими. За походженням (генезою) вони є природними й невідчужуваними, за видом суб'єкта - індивідуальними. Однак за ступенем їх абсолютизації ці права й свободи можуть розділитися за рівними групами. По-перше, вони надаються лише тим особам, які проживають в Україні на законних підставах. Крім того, ст. 33 Конституції України встановлює, що вказані права й свободи гарантуються кожному, за винятком обмежень, які встановлюються законом, тобто інших обмежень, ніж ті, що встановлені в законі, у державі не може бути й суб'єкт правовідносин при їх наявності має право не дотримуватися їх.

На користь того, що свобода на пересування, вільний вибір місця проживання та право вільно залишати територію України є особистими, громадянськими правами й свободами, свідчить також їх розглядання як свободи приймати рішення незалежно від держави, вони носять універсальний характер, неподільні, взаємопов'язані й взаємообумовлені та є надбанням кожної людини. Ці права "належать індивіду внаслідок того, що він є людиною. Вони співвідносяться з широким континуумом цінностей, що універсальні за своїм характером і в деяких значеннях однаково притаманні всім людським істотам" [10, 29].

Співвідношення понять "свобода" і "право" полягає в тому, що поняття "свобода" в його суб'єктивному значенні тотожне поняттю "суб'єктивне право", і його застосування пояснюється історичними чинниками. Водночас в юридичній літературі звертається увага на те, що поняття "свобода" більшою мірою пов'язане з характеристикою таких правомочностей особи, які визначають сферу її самостійності, захисту від втручання в її внутрішній світ. У свою чергу, поняття "право" передбачає для реалізації соціальних можливостей особи, які становлять його зміст, здійснення певних дій [11, 90].

Від права на свободу пересування й вільний вибір місця проживання очікується, що воно може створювати правові й фактичні умови життя особи. Ці умови забезпечуються:

демократичним виявом: це право надає можливість гарантувати участь особи в управлінні територією громади, приписатися до певної виборчої ділянки при проведенні виборів Президента України та виборів у Верховну Раду України;

інтеграційними виявами: створюються умови для інтеграції громадян, взаєморозуміння її членів, а також є одним із факторів створення дійової системи самоврядування;

аксіологічними властивостями: право на свободу пересування й вільний вибір місця проживання служить правовому проголошенню системи цінностей, важливих для особи щодо її існування в середовищі, обумовленому єдністю громади;

соціальними властивостями: через це право громадяни мають отримувати матеріальні й духовні блага, обумовлені приналежністю громадянина до певного

села, селища або міста, до його громади;

захисною властивістю: громадянин має право звертатися за захистом свого права, як правило, саме за місцем проживання.

Щодо глибини свободи людини й громадянина в суспільстві, співвідношення її з певними правами і їх ролі в обмеженні чи розширенні свободи можна мати різні точки зору. При цьому варто враховувати, що громадянське суспільство - це насамперед суспільство вільних особистостей. У такому разі ми не говоримо про забезпечення реалізації в повному обсязі свободи волі окремих людей, бо проживаючи в суспільстві, їх волі обмежуються правом [12, 415].

Захист прав і свобод на пересування й вільний вибір місця проживання громадян України та інших фізичних осіб, які на законних підставах перебувають на території нашої держави, залежить від різних чинників. Передовсім він зумовлюється певними гарантіями, які створюються державою й суспільством з метою їх забезпечення.

Гарантії основних прав і свобод можна охарактеризувати як систему норм-принципів, умов і засобів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних прав, свобод, законних інтересів людини й громадянина. Серед політичних, соціальних, ідеологічних гарантій вчені науки конституційного права виділяють також гарантії юридичні або правові, під якими розуміють закріплені конституційними нормами юридичні умови й засоби, що забезпечують здійснення прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина. Посилаючись на основний закон України, вони зауважують, що Конституція України закріплює такі умови й засоби: а) гарантованість конституційних прав і свобод та неможливість їх скасування чи обмеження (ст. 22, 157); б) збереження громадянства за будь-яких обставин і можливості змінити громадянство (ст. 25); в) гарантування прав, свобод і обов'язків іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах (ст. 26); г) гарантування судового захисту прав і свобод людини й громадянина (ст. 55); д) відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди (ст. 56); е) право кожного знати свої права і обов'язки (ст. 57); є) положення про дію законів та інших нормативно-правових актів у часі (ст. 58); ж) право правової допомоги, включаючи діяльність адвокатури (ст. 59); з) гарантію, згідно з якою ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); і) гарантії неможливості бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); к) презумпції невинуватості (ст. 63); л) гарантовану державою можливість особи не нести відповідальність за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63); м) можливості підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ст. 63); н) гарантованого статусу засудженого, який користується всіма правами людини й громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63); о) гарантії необмеженості конституційних прав і свобод людини й громадянина, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64) [8, 236-237].

Все наведене є вірним, однак не до кінця розкриває сутність правових гарантій прав людини й громадянина, оскільки правовий механізм реалізації й захисту цих прав і свобод є ширшим, він не обмежується лише на-

явністю та дією конституційних норм, а містить норми інших галузей права (адміністративного, цивільного, господарського, митного, земельного тощо). У системі правового гарантування прав і свобод людини та громадянина особливе місце посідає адміністративне право як сукупність правових норм, що регулюють, з метою реалізації завдань і функцій держави, суспільні відносини управлінського характеру та відповідальності, що формуються у сфері виконавчої влади. Це переважно організаційні відносини. Саме за допомогою організації певних відносин адміністративне право забезпечує реалізацію прав і свобод людини та громадянина. Адміністративне право регулює порядок надання державних управлінських послуг у різних сферах життєдіяльності. Управлінська послуга розглядається як створення необхідних організаційних умов органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для забезпечення прав і свобод людини й громадянина [13, 12]. Причому кожен вид прав чи свобод в адміністративно-правовій сфері повинен мати як загальні, так і особливі, притаманні лише йому, чинники забезпечення.

Розглядаючи права людини й громадянина на свободу пересування й вільний вибір місця проживання під кутом зору їх реалізації, слід констатувати, що адміністративно-правовими способами їх захисту буде наступне:

створення належних умов для надання державних управлінських послуг щодо забезпечення цих прав:

а) створення системи адміністративно-правового регулювання щодо видачі громадянам України загальнодержавних і закордонних паспортів;

б) створення адміністративно-правового механізму регулювання порядку імміграції та надання статусу біженця, забезпечення іноземних громадян і осіб без громадянства посвідченнями на проживання;

в) організація реєстрації осіб, які на законних підставах перебувають на території України;

г) створення системи органів, повноважених здійснювати функції паспортної служби, реєстрації та виписки громадян і регулювати переміщення за межі України та в'їзд в Україну фізичних осіб територією України;

удосконалення адміністративно-правових інститутів захисту прав громадян на свободу пересування та вільний вибір місця проживання:

а) удосконалення адміністративно-правової системи позасудового оскарження рішень, дій або бездіяльності державних органів, органів місцевого самоврядування й посадових осіб, що обмежують свободу пересування та вільний вибір місця проживання;

б) запровадження Адміністративно-процедурного кодексу України з обов'язковим визначенням окремого виду процедур щодо захисту прав на свободу пересування та вільного вибору місця проживання.

Література

1. Международная защита прав человека. (Сб. документов). - М.: Юрид.лит., 1990.
2. Сурилов А.В. Социалистическое правовое государство и юридическая наука // Советское государство и право. - М.: 1989. - № 4.
3. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина. - Херсон: "Олді-плюс", 2003. - С. 218.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996 - № 30 - С. 141.
5. Кравченко В.В. Конституційне право України. - К.:

Атіка - 2004 - С. 512.

6. Лисенков С.Л. Конституція України: Матеріали до вивчення. - К.: Либідь. - 1997. - С. 160.

7. Кушніренко О.Г. Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина. - Харків.: Факт, 2001. - С. 440.

8. Колодій А.М. Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні. Навчальний посібник. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - С. 336.

9. Права людини і професійні стандарти для юристів. У документах міжнародних організацій. 3-є видання, доповнене і перероблене. - К.: Відродження, 2002.

10. Трошкін Ю.В. Права человека: Нарушения и защита прав человека и прессы. - М.: 1997. - С. 186.

11. Козлова Е.И. Кутафин О.Е. Конституционное право Российской Федерации. - М.: Юрист, 1996. - С. 565.

12. Селиванов О.В. Соціальна, правова держава в Україні. - К., 2000. - С. 415.

13. Коліушко І.Б., Тимошук В. Управлінські послуги - новий інститут адміністративного права // Право України. - 2001. - № 4.

Аносенков А.А.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного права

та адміністративного процесу ОДУВС

Надійшла до редакції: 15.09.2014

УДК: 334.12

ПРАВА ЖІНОК В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, АСПЕКТИ, МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Мозоль Н. І.

Проаналізовано найпоширеніші вітчизняні сфери суспільної діяльності, де найчіткіше спостерігається гендерна нерівність; розглянуто міжнародний досвід гендерної рівності.

Ключові слова: *права, принципи, гендерна рівність, жінки, міжнародний досвід.*

Проанализированы наиболее распространенные отечественные сферы общественной деятельности, где четко наблюдается гендерное неравенство; рассмотрен международный опыт гендерного равенства.

Ключевые слова: *права, принципы, гендерное равенство, женщины, международный опыт.*

Analyzed the most common domestic sphere of social activity where there is the clearest gender inequality; reviewed the international experience of gender equality.

Keywords: *rights principles, gender equality, women, international experience.*

Проблема створення ефективно діючого правового механізму забезпечення для жінок рівних з чоловіками можливостей щодо участі в політичному й культурному житті України, доступі до матеріальних ресурсів значно актуалізується на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Відбувається усвідомлення того, що різниця між людьми, обумовлена біологічним статусом, не повинна розглядатися з точки зору чоловічої переваги, а потребує формування й вдосконалення юридичних гарантій захисту прав жінок. З самого моменту появи на світ жінка, як і чоловік, набуває прав, які ґрунтуються на природних властивостях людини – право на життя, тілесну недоторканність, свободу. Тому надання рівних можливостей кожному члену суспільства (незалежно від статі), забезпечення гарантій вільного розвитку особистості, поваги честі й гідності жінок нарівні з чоловіками є вимогами часу, особливо для демократичної, правової, соціальної держави, якою прагне стати Україна [1, 1].

Мета статті полягає у визначенні ступеня ефективності механізму щодо захисту прав жінок органами влади й громадськими організаціями в Україні, та аналізі позитивного міжнародного досвіду гендерної рівності.

Сьогодні багато вчених займаються дослідженнями стосовно гендерної рівності жінок у різних сферах суспільної діяльності. Ці проблемні питання перебувають у центрі уваги вітчизняних і російських вчених-юристів, зокрема: Н. Антонюка, С. Айвазова, О. Балакірева,

О. Бандурки, О. Дашковської, В. Копейчикова, Л. Кобелянської, Є. Кочкіна, К. Левченка, Л. Леонтьєвої. Також треба відзначити, що зарубіжні автори теж приділяють багато уваги розробці й вирішенню цих проблемних питань. Серед них потрібно виділити S. Bergman, E. Rogg, J. Richard, J. Money, M. Auer, J. Vigo, J. Mille, S. Nanda, R. Tong. Не зважаючи на беззаперечну теоретичну й практичну значимість зазначених наукових праць, загалом можна констатувати недостатній аналіз питання щодо досягнення Україною європейських стандартів у сфері гендерної рівності, що зумовлює необхідність подальшого дослідження.

Прагнення України увійти до Європейського Союзу зобов'язує до введення в державну політику гендерної складової, а саме: гарантування права на самовизначення, права на участь кожної людини, незалежно від статі, у формуванні суспільства. Державна політика повинна ґрунтуватися на концепції рівності прав і можливостей чоловіків і жінок, на доступі жінки до формування й функціонування всіх сфер публічного життя, форм власності, вибору професійної діяльності, здійснення репродуктивної функції, пенсійного забезпечення та ін. [2, 200-201].

Питання гендерної рівноправності вже досить давно сприймається світовим співтовариством не як соціальне питання, а як політичне, питання захисту прав людини, яке вимагає політичних рішень і розширеної сфери застосування в інтересах не лише жінок, а й чоловіків і, врешті, - всього суспільства [3, 67].

Дослідження, що проводяться в різних країнах, переконливо свідчать: стратегії в галузі розвитку, прийняті політичні рішення не можуть бути ефективними, якщо вони ігнорують внесок жінок.

Переваги залучення жінок, врахування їхнього внеску, їхньої думки відчує все суспільство, адже воно, нарешті, зможе орієнтувати всі програми, що мають сприяти розвитку (включно з охороною навколишнього середовища, охороною здоров'я, освітою, раціональним використанням природних ресурсів, розподілом фінансів і ресурсів тощо) на задоволення потреб і врахування пріоритетів всіх членів суспільства - як жінок, так і чоловіків. Це забезпечить не лише інший підхід до вирішення названих проблем, а й принципово змінить ситуацію - стане соціально орієнтованою політика, інвестиції набудуть гуманітарного змісту, поліпшиться соціальне самопочуття